

NEPOZNATI RIMSKI NATPISI IZ SJEVERNOG DIJELA OTOKA PAGA

Brojni i česti su nalazi antičkih starina na sjevernom dijelu otoka Paga. Od toga je malo objavljeno¹⁾. Sistematsko istraživanje toga područja ostat će neostvarena želja odgovarajućih stručnjaka. Premda otok nije daleko, ipak je izoliran od muzeja i drugih naučnih ustanova. Natpisi, koji se objavljuju, slučajni su nalazi. Od tih su neki nađeni u razdoblju između dva svjetska rata, a neki poslije Drugog svjetskog rata. Nezaštićeni su, te im se lako može zamesti trag.

¹⁾ Antičke su starine u Novalji i Caski malo poznate, premda su bile već davno zapažene. Donosim literaturu, koja se na njih osvrće:

Karlo Lovro Ruić (1736—1808). Njegovi se radovi nalaze u rukopisu, a čuvaju se u Državnom arhivu u Zadru i Zagrebu.

Sabljar Mijat, *Bag-Pag*, rukopis iz 1840. Čuva se u Konzervatorskom zavodu u Zagrebu.

Bulić F., *Prinosak poznavanja starina rimske Liburnije*, Bull. Dalm. VIII, (1885).

Modestin J., *Pag*, u St. Stanojević, Narodna enciklopedija, III sv. 1928, s. v. Pag.

Szabo Gj., *Otok i mjesto Pag*, rukopis iz 1930. Čuva se u konzervatorskom zavodu u Zagrebu.

Širola B., *Novalja na Pagu*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. XXXI/2, Zagreb 1938.

Karavanić Blas, *Historija Paga*, rukopis, koji se čuva kod autorovih nasljednika. Možda će izvjesne njegove postavke i zaključci biti podvrgnuti kritici. Neprocjenjiva će biti šteta, ako se izgubi njegovo djelo, za koje je uložio mnogo rada, kupivši mnogo dokumenata iz izvora, koji se čuvaju u Državnom arhivu u Zadru. Don Blas je bio seoski župnik kraj Zadra. On nije emigrirao 1918. Ostao je uz narod, tješio mu rane i budio nadu, pišući historiju svoga kraja.

Sticcotti P., *Pago, Serta Hoffilleriana*, Zagreb 1940.

Skok P., *Slavenstvo i romanstvo na Jadranskim otocima*, Zagreb 1950.

Županić N., *Istorijsko-geografsko istraživanje liburnsko-istarskog ostrva Cissa i značenje ovog geografskog imena*, Istorijski časopis Istorijskog instituta SAN, knj. III, Beograd.

Suić M., *Jadranska obala u Pseudo-Skilaksovu Periplusu*, Rad JAZU, knj. 306.

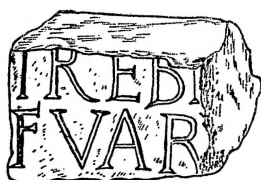
Suić M., *Pag*, Zadar 1953.

Fisković C., *Bilješke o paškim spomenicima*, Ljetopis JAZU, knj. 57, Zagreb 1953.

Šonje A., *Nalaz rimskog natpisa na Caski kod Novalje na otoku Pagu*, *Živa Antika*, Skopje 1958.

*Navalia*²⁾

1. — Dio natpisa od bijelog vapnenca³⁾. Njegove su dimenzije: vis. 18 cm, dug 25 cm, deb. 20 cm. Na sve je strane odlomljen. Ulomak je nađen u proljeće 1952., kad se ravnao teren za postavu betonirane ploče na području pred crkvom Majke Božje.

TREBI
FVAR||
Trebi[o ?..]
F(ilio) Var[i ?..]

Od lijevog je kraja ulomak samo malo odlomljen, jer se tu sačuvao koso rezan i obrađen dio površine. S te strane ne fale slova. To su početne riječi, te ih se lakše može čitati, ali s mogućnošću raznih kombinacija. Iznesena je jedna od najuvjerljivijih.

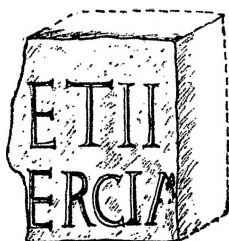
2. — Dio natpisa od bijelog vapnenca, vis. 25 cm, dug 20 cm. Nalazi se uzidan u dvorištu Palčićeve kuće na Loži⁴⁾. (Tab. 1, sl. 1).

²⁾ Skokovo tumačenje naziva Novalje od latinske riječi *novale*, što znači ugar: iskrčena zemlja, ne će ostati uvjerljivo (Skok P. *Slavenstvo i romanstvo na Jadranskim otocima*, Zagreb 1950., str. 68). Pravi je naziv Nevalja. Tako je danas zovu Staronovljci. O se mjesto e uvuklo pod utjecajem službenog naziva iz svojih četrdeset godina. Tada su Novaljci počeli pribjegavati tom nazivu, da izbjegnju zadirkivanje susjednih sela i otočana (Nevalja = nevalja, nešto što ne vrijedi). Novalja je na kršovitom tlu, koje je koso položeno prema moru. Da nije naselja s kućama i vrtnim zidicima, brzo bi bura i kiša ogolile tlo do živca kamena. Uvjerljivije ostaje Suićevo tumačenje porijekla toga naziva od latinske riječi *navalia*. (Suić M., *Pag, Zadar*, 1953., str. 19). Dobro zaštićen položaj novaljske luke u Kvarneriću odredio je sadržinu njezinog naziva. To je jedina veća, prirodno zaštićena luka od Puntadure do Raba.

³⁾ Pag, koji je velika kamena hrid, nema bijelog vapnenca. Taj je uvezen iz dalmatinskih kamenoloma. Gdje god se njega nađe, on upućuje na ostatke rimske arhitekture.

⁴⁾ Taj ulomak objavio je Cvito Fisković (*Bilješke o paškim spomenicima*, Ljetopis JAZU, knj. 57, Zagreb 1957). Na kraju se drugoga retka sačuvao ostatak slova A, a ne slova E. Ulomak donosim ponovo s crtežem i slikom, da se nađe skupa s ostalim publiciranim natpisima. Ovom se radnjom popunjuje pregled svih dosad poznatih antičkih natpisa, koji su nađeni na sjevernom dijelu otoka Paga.

Moguće su prvi i drugi dijelovi jednog spomenika, koji se nalazio u antičkoj *Navaliji*. Prvi je ulomak nađen oko 100 m istočno od drugoga na gomili, u kojoj su nađeni razni fragmenti različitih razdoblja: antičkih, bizantskih i rano srednjovjekovnih. Ta je gomila bila niska i nezapažena na terenu ispred crkve Majke Božje, a sjeverno uz kuću braće Mate i Ivana Šonje, koja je građena najranije u XV st., kako se može zaključiti prema načinu gradnje same kuće i osobito po renesansnoj bifori, koja se nekada nalazila na fasadi. Sastav te gomile jednak je nalazu, koji je slučajno nađen 1949. u dvorištu spomenute Šonjove kuće, kada se tu kopala zahodska jama. Zbog značenja arheološkog lokaliteta, gdje je nađeno antičkih, kasnoantičkih i ulomaka starohrvatske arhitekture, općina je na intervenciju autora ovih redaka zabranila daljnje prekopavanje dvorišta. To je *neprocijenjen* arheološki lokalitet, koji je dio velikog područja. Iz toga je lokaliteta publicirani ulomak gredice s natpisom (Fisković C., *Bilješke po paškim spomenicima*. Ljetopis JAZU, knj. 57, Za-

|||ETII|||

|||ERCIA|||

...] et II [vir ili ... etii ?]

... T]ercia[...

Prosudjujući po debljini opisanih ulomaka i veličini slova, vjerojatno prvi i drugi natpis nisu od nadgrobnih, nego od nekih drugih spomenika. Slova su precizno klesana i klasično stilizirana. Pretpostavljam, da potječu od spomenika, koji su bili podignuti u prvim stoljećima rimskog carstva.

Cissa

3.) Dio *stele* (?) od bijelog vapnenca, visok 16 cm, dug 30 cm, deb. 12 cm. Ulomak je na sve četiri strane odlomljen. Sačuvao se donji dio natpisa. Nađen je 1938. na Hačevici nedaleko *gušternice* kraj mora⁵). (Tab. I, sl. 2).

greb 1953., str. 53; Petricioli I, *Spomenici srednjovjekovne arhitekture na otoku Pagu, Starohrvatska prosvjeta* III/2 (1952), kao i mnogi drugi ulomci gredica i pluteja od miljevine. Jedan se mali ranosrednjovjekovni kapitel izgubio odmah poslije samog nalaza. Ti ranosrednjovjekovni nalazi posljednji su sloj na lokalitetu, koji obećava među ostalim ostatke veće crkve starohrvatskog razdoblja. Na istom je lokalitetu šireg područja kasnoantički t. j. starokršćanski sloj, od kojega se djelo nekoliko ostataka zidova pluteja i dio mozaične podnice. Na tom su lokalitetu i ostaci trećeg sloja, koji je mali dio velikog područja antičkog *castrum-a*, na komu počiva Novalja. U donjim dijelovima Palčićeve kuće, na *Loži*, sačuvali su se vidljivi ostaci toga *castrum-a*, kojega je perimetar ucrtan u urbanoj strukturi sela. Prilikom postave spomenutog pločnika od betona pred crkvom Majke Božje, općina je autora ovih redaka podržala da pripazi na nalaze ostataka starih zidova, da ih se pri radu ne bi oštetilo. Zahvaljujući susretljivosti Novaljaca, koji vole prošlost svoga mjesta i njegove starine, mogao sam kopati nekoliko sonda, koje su dale zanimljiv rezultat. Pronađeni su ostaci zidova, koji su konstruktivno povezani s vidljivim ostacima zidova *castrum-a* u Palčićevoj kući. To su ostaci zapadnog dijela *castrum-a*. Za njih narodna predaja kaže, da su ih gradili Grci. (Rezultat toga malog, ali zanimljivog nalaza, objaviti ću, čim mi to prilike dopuste). Predaja veli, da je Novalja na grobovima podignuta. To je i istina. Gdje god se kopa, svugdje se nalaze grobovi. Nađeno je antičkih i kasnoantičkih grobova. Sve je to pri kopanju uništeno. Još se može naći i neoštećenih. Našlo se i srednjovjekovnih grobova, koji su na žalost bili jako oštećeni. Vjerojatno bi se njih još našlo, kad bi se istraživalo.

Arheološko bi istraživanje u Novalji i na Caski trebalo podvrgnuti ustanovi ili institutu, koji bi planski i sistematski vršio istraživanje tog zanemarenog područja. Novalja se iza rata naglo razvija. S novogradnjama se mnogo toga uništi i sve više suzuje arheološko područje. Kao hitna zaštitna mjera, trebalo bi staviti pod kontrolu kopanje i podizanje novogradnji.

⁵) Tu je bogat arheološki lokalitet. Crkva sv. Ante podignuta je na ruševinama antičke arhitekture. Dvadesetak metara sjevernije od mjesta, gdje je nađen natpis, kad se kopalo za gradnju cisterne pred kućom Šime Palčića, imao sam priliku vidjeti zanimljive ostatke antičke arhitekture. Tu su dva sloja: donji je od substrukcija sa svodovima, preko kojih su, a neovisno od njih, ostaci neke antičke kuće.

XSAFRONIONIS
VEIXIT ANNOS. XXVIII
HEIC. SITA. EST
x Safronionis
veixit (=vixit) annos XXVIII
heic (=hic) sita est.

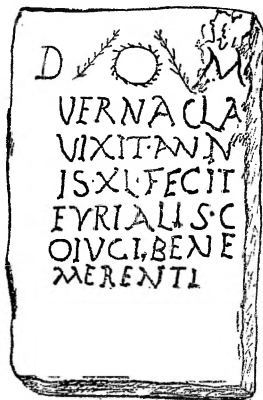
Sudeći po starom obliku *vixit* i *hic* opisani se dio nadgrobnog spomenika može datirati u I st. n. e.

4. — *Titulus* od crnog tvrdog kamena, odlomljen s lijeve i donje strane, vis. 22 cm, dug 25 cm, deb. 2,5 cm. Našao ga je Rinko Palčić 1952., kad se kopala jama za gradnju cisterne, iza kuće sinova Ante Palčića (Tab. I, sl. 3).

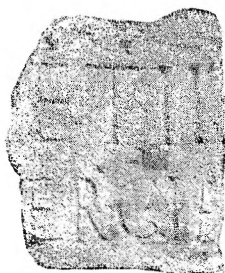

D M
|ERVOLA. VIX
ANNIS. CONIV
|I. B. M. ET. SIBI
D(is) M(anibus)
.Ieruola vix(it)
annis LV. Fecit
Vitalis coniu
[g]i b(ene) m(erenti) et sibi.

5. — *Titulus* od sivog mramora, potpuno sačuvan, vis. 30 cm, dug 19 cm, deb. 2,5 cm. Nađen je iza prvog svjetskog rata uzidan na grobnici, koja je bila malo sjevernije od crkvice sv. Ante (Tab. I, sl. 4).

D	M	<i>D(is) (Manibus)</i>
VERNACLA		<i>Vernacula</i>
VIXIT. ANN		<i>vixit ann-</i>
IS XL. FECIT		<i>is XL. Fecit</i>
EVRIALIS. C		<i>Eurialis c-</i>
OIVGI BENE		<i>o(n)iugi bene</i>
MERENTI		<i>merenti.</i>

Sl. 1

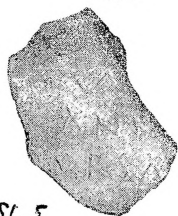
Sl. 2

Sl. 3

Sl. 4

Sl. 5

Rimski natpisi iz sjevernog dijela otoka Paga

Na rimskim nadgrobnim natpisima ne dolazi ukras između *D(is)* *M(anibus)*. U razdoblju kasne antike često se upotrebljava simbolika i na nadgrobnim spomenicima. Tada je, prosuđujući prema jezičnim i paleografskim oznakama pa i stilizaciji simbolike, nastala i Vernacijina nadgrobna ploča (IV st. n. e.). Zrakasta kružnica je sunce, koje je ovjenčano palminim grančicama. To je neobična simbolika nepobjediva boga sunca — *Sol Deus invictus*, karakterističan Mitrin atribut. Prema tome bismo mogli zaključiti, da je Mitrin kult bio raširen i u *Cissi*.

6. — Ulomak *Titulusa* od tvrdog crnog kamena, odlomljen na sve strane, vis. 11 cm, dug 8 cm, deb. 3,5 cm. Našla ga je g. 1953. Marija Palčić (Šimova) ispred očeve kuće na morskoj obali (Tab. I, sl. 5).

V	v[ixit]
ANN	ann[is]
VRSA	Ursa.

7. — Donji dio nadgrobnog natpisa od tvrdog mramora, na sve strane odlomljen osim lijeve, gdje se sačuvao ostatak kraja, vis. 15 cm, dug 18 cm, deb. 4,5 cm. Našla ga je Rina Palčić g. 1950. na morskoj obali.

RA	...] ? era [vixit annis]
XXFEC	.]XX. Fec[it]
DVNENV	Dunenu[s?]
IVC	iuc

8. — Ulomak natpisa od tvrdog crnog kamena. Osim desne, ostale su strane odlomljene. Vis. 16 cm, dug 12 cm, deb. 3 cm. Njega je našao Radoslav Dabo 1954. na morskoj obali.

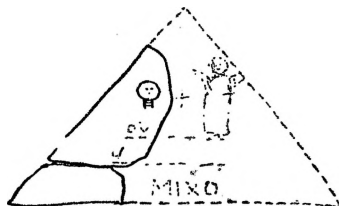
II	]II
ITV	...]itu[.
XII	]XII
XXV	]XXV

Crnog mramora, od kakvog su opisani ulomci pod brojem 6,7 i 8, nema na otoku Pagu. Premda je tvrd, ipak je vrlo pažljivo obrađen. U njegovu ravnu i glatku površinu nevješto i bez ikakvog retuša urezana su slova opisanih natpisa. Očito je, da se tu radi o starijem materijalu, koji je ponovo došao u upotrebu. Po vrijednosti materijala i kvaliteti obrade te su ploče od inkrustacija rimske klasične arhitekture. One su

u kasnoj antici, što pokazuje obrada i stilizacija slova, bile ponovno upotrebljene za nagrobne natpise⁶⁾.

9. — Ulomak najvjerojatnije nadgrobnog natpisa od opeke, koja je bila u obliku istokračnog trokuta, kojega je visina iznosila oko 40 cm. Nađena je 1950. na brežuljku Košljunu, poviše novaljskoga polja⁷⁾. Sačuvao se dio baze i ulomak do lijevog kraka, na kojemu je shematski urezana glavica i nekoliko nejasnih kurzivom pisanih slova. Prema pričanju onih, koji su ga često vidali, a kojih se izjave slažu, u gornjem dijelu prema glavici bio je *ljudski lik raširenih ruku (orans)*. Taj je lik bio od tvrđeg materijala crvene boje. Među njima je bio križ, a ispod njih tri retka nerazumljivih znakova. U donjem retku bilo je čitljivim slovima napisano *MIXO*.

Prema sačuvanim ostacima i pričanju onih, koji su ga poznavali, donosim njegovu shematsku rekonstrukciju.

Objavljeni natpisi proširuju krug rimskih natpisa, koji su pro-nađeni u sjevernoj Dalmaciji (*Inscriptiones Dalmatiae Septemtrionalis*). Iz raznih su razdoblja, te, pored drugih raznih neobjavljenih nalaza, dokazuju, da su Novalja i Caska bile naseljene od I do IV st. n. e.

Poreč.

A. Šonje.

RIASSUNTO

A. Šonje: LE ISCRIZIONI IGNOTE ROMANE PROVENIENTI DALLA PARTE SETTENTRIONALE DALL' ISOLA DI PAGO

In questo lavoro l'autore riporta le nuove iscrizioni romane ritrovate nella località di *Novalia* e *Cissa*, dopo la prima guerra mondiale ad oggi. Le iscrizioni sono interessanti, perchè allargano la cerchia di scoperte di scritte romane nella Dalmazia settentrionale e dimostrano, che le località romane di *Cissa* e *Novalia* sono state occupate dal I al IV secolo dell' era nostra. Nella scritta numero 5, si trova probabilmente un simbolo, che si riferisce al culto di Mithras.

In relazione alle suddette scritte, si ricordano alcune nuove scoperte nelle località archeologiche della parte settentrionale dell' isola di Pago.

⁶⁾ Ulomci natpisa, pod brojem 6, 7 i 8, nađeni su na morskom žalu. Bili su polomljeni, prije nego su dospjeli na obalu izbačeni iz mora ili od terena, koji podlokovaju valovi. Takvih i drugih nalaza: novca, ulomaka mramora i nakita često se nađe na morskom žalu. Većinom sve to nestane, raznesu djeca ili turisti.